ISSN 2591-1201 LETNIK 1 • 2017 • ŠTEVILKA 1–2

Dileme

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

DILEME

Dileme

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

Izdajatelj in založnik
Študijski center za narodno spravo

Naslov uredništva
Tivolska 42, 1000 Ljubljana

Glavni urednik
dr. Renato Podbersič (Slovenija)

Uredniški odbor
ddr. Igor Grdina (Slovenija), dr. Tamara Griesser Pečar (Avstrija), dr. Damjan Hančič (Slovenija), dr. Marica Karakaš Obradov (Hrvaška), dr. Tomaž Kladnik (Slovenija), dr. Jože Možina (Slovenija), Jelka Piškurić (Slovenija), dr. Igor Salmič (Italija)

Spletni naslov
www.scnr.si

Leto izida: 2017

Redakcija te številke je bila zaključena 15. 11. 2017

Lektoriranje in prevod povzetkov
Megamoment, d. o. o.

Oblikovanje in prelom
Inštitut Karantanija

Tisk
Nonparel, d. o. o.

Naklada
300 izvodov

Letna naročnina
25 €

Cena posamezne številke
15 €

ISSN 2591-1201

D i l e m e

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

LETNIK 1 • 2017 • ŠTEVILKA 1–2

Vsebina

Andreja Valič Zver
Novi slovenski reviji na pot
7

Razprave

Igor Grdina
Revolucionarji, zavezniki in sopotniki
11

Damjan Hančič
Medvojno revolucionarno nasilje
– razlike in podobnosti
45

Renato Podbersič
Seznam žrtev revolucionarnega nasilja
na severu Primorske
63

Jože Dežman
Tabuji padajo – učimo se dialoga
LTI – lingua tertii imperii
in LIT – lingua imperii titi
89

Tamara Griesser Pečar
Značilnosti revolucionarnega sodstva
119

Mateja Čoh
Sodišče slovenske narodne časti: propaganda
139

Neža Strajnar
Vzroki za izseljevanje s Primorskega v Italijo po drugi svetovni vojni
159

Jelka Piškurić
Med preteklostjo in sedanjostjo
O SPOMINIH NA SOCIALIZEM
173

Mirjam Dujo Jurjevčič
»Zasedena stanovanja«
189

Predstavitev zgodovinskih virov

Tomaž Ivešić
Skriti dokumenti Ivana Puclja
213

R a z p r a v e

Prejeto: 29. 8. 2017
1.01 Izvirni znanstveni članek

Dr. Mateja Čoh Kladnik[1]

Sodišče slovenske narodne časti: propaganda[2]

Izvleček

Na začetku junija 1945 je bilo ustanovljeno Sodišče slovenske narodne časti. Do konca avgusta 1945 je sodilo tistim, ki so med vojno na kakršenkoli način sodelovali z okupatorji in »domačimi izdajalci« ter na ta način omadeževali slovensko narodno čast. Izrekalo je naslednje kazni: izgubo narodne časti, lahko ali težko prisilno delo ter popolno ali delno zaplembo premoženja v korist države. Ustanavljanje sodišča je bilo propagandno zelo dobro podprto. Časniki so pisali o narodni časti, narodnem izdajstvu in o tem, kakšno kazen zaslužijo krivci. Objavljeni so bili prispevki o odgovornosti posameznikov in pozivi ljudem, naj pomagajo pri odkrivanju »narodnih izdajalcev« in »zločincev«. V obdobju delovanja sodišča so časniki večinoma objavljali imena obsoje-

1 Dr. Mateja Čoh Kladnik, znanstvena sodelavka, Študijski center za narodno spravo, Tivolska 42, SI – 1000 Ljubljana, mateja.coh@scnr.si.

2 Raziskovalni program št. P6-0380 je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

nih, opisali dejanja, ki so (naj bi) jih zagrešili, ter kazni, ki jih je izreklo sodišče narodne časti.

KLJUČNE BESEDE: *Sodišče slovenske narodne časti, kazenski sodni procesi, propaganda, Slovenija, 1945*

Abstract

At the beginning of June 1945, the Court of the Slovenian National Honour was established. Until the end of August 1945, it put to trial those who collaborated with the occupiers and "domestic traitors" in any way during the Second World War and thus tainted Slovenian national honour. It gave sentences including loss of national honour, light or heavy forced labour, and complete or partial confiscation of property for the benefit of the state. The process of establishing the court was supported by extensive propaganda. Newspapers wrote about national honour, national treason, and what kind of a sentence the guilty deserve. Articles on the responsibility of individuals were published and people were being urged to help uncover "national traitors" and "criminals". During the time that the court operated, the newspapers mostly published the names of the convicted, the descriptions of the (alleged) crimes, and the sentences by the Court of the Slovenian National Honour.

KEY WORDS: *Court of the Slovenian National Honour, criminal trials, propaganda, Slovenia, 1945*

Na začetku junija 1945 je bilo z *Zakonom o kaznovanju zločinov in prestopkov zoper slovensko narodno čast* (Zsnč) ustanovljeno Sodišče slovenske narodne časti.[3] Po mnenju zgodovinarja dr. Milka Mikole je bilo to »*izredno civilno sodišče*«, ki je do konca avgusta 1945 sodilo tistim, ki so se »*med okupacijo s svojimi dejanji prekršili zoper narodno čast*«. Kazniva dejanja proti narodni časti niso bila takšna, da bi jih bilo mogoče obravnavati na podlagi 13. ali 14. člena *Uredbe o vojaških sodiščih* iz maja 1944.[4] Iz 1. člena Zsnč pa izhaja, da je bilo sodišče narodne časti posebno sodišče »*za zločine in prestopke zoper slovensko narodno čast /…/, ki bo po določilih tega zakona po vsem slovenskem ozemlju sodilo zločine in prestopke zoper slovensko narodno čast, storjene v času sovražne okupacije oz. v zvezi z njo*«.[5] Tudi Ustavno sodišče Republike Slovenije je v obrazložitvi ustavne presoje Zsnč zapisalo, da sodišče narodne časti ni bilo izredno sodišče: »*Sodišče je bilo ustanovljeno z zakonom in bi ga lahko označili za neke vrste specializirano sodišče za odločanje v zadevah po tem zakonu.*«[6] Podobna sodišča so poznali v Franciji,

3 Uradni list Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta in Narodne vlade Slovenije (dalje Uradni list SNOS in NVS), št. 7/1945.

O njegovem delovanju glejte Milko Mikola, *Rdeče nasilje*, *Represija v Sloveniji po letu* 1945, Celjska Mohorjeva družba, Celje 2012 (dalje Mikola, *Rdeče nasilje*), str. 282–296; Mojca Kobale, *Sodišče narodne časti*, diplomska naloga, Filozofska fakulteta, Maribor 2010; Mateja Čoh, »*V imenu slovenskega naroda: krivi!*«, diplomska naloga, Pedagoška fakulteta, Maribor 1998; Mikola, *Sodni procesi na Celjskem 1944–1951*, Zgodovinski arhiv Celje, Celje 1995, str. 92–94; Roman Brunšek, *Procesi pred sodišči narodne časti v ljubljanskem okrožju, diplomska naloga*, Filozofska fakulteta, Ljubljana 1993, Vodušek Starič, *Prevzem oblasti*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1992, str. 275–278.

4 Mikola, *Rdeče nasilje*, str. 282.

5 Uradni list SNOS in NVS, št. 7/1945.

6 http://odlocitve.us-rs.si/sl/odlocitev/US19130?q=oz&vv=V13, 28. 9. 2017.

Bolgariji, Romuniji, na Češkoslovaškem in vsi jugoslovanski narodi.[7]

Ustanovitev sodišča narodne časti je načrtovala Komunistična partija Slovenije (KPS) že pred koncem vojne. Centralni komite KPS je 7. marca 1945 sprejel kratko direktivo o njegovi ustanovitvi: »*Treba organizirati sodišča narodne časti.*«[8] Politične priprave za ustanovitev sodišča je vodil politbiro Centralnega komiteja KPS, ki je na seji 2. junija 1945 sklenil, da je treba začeti politično kampanjo za pripravo procesov pred sodišči, tudi pred sodiščem narodne časti. Član politbiroja in predsednik slovenske vlade Boris Kidrič je glede priprav na ustanovitev sodišča narodne časti poudaril: »*Propaganda vnaprej, zahtevati ostre kazni. Pokazati, kaj mase pretrpele – konkretno vzbuditi bes.*«[9] Politbiro je nato 21. junija ugotovil, da je vse pripravljeno za začetek delovanja sodišča.[10]

Zsnč je sprejelo Predsedstvo Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta (SNOS) brez razprave 5. junija 1945 in je bil uradno objavljen štiri dni pozneje.[11] Ob sprejetju zakona

7 Prim. Benjamin Frommer, *National Cleansing: Retribution against Nazi Collaborators in Postwar Czechoslovakia*, Cambridge University Press, Cambridge 2005; Martina Grahek Ravančić, »U ime naroda: rad sudova za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj 1945. godine«, referat na znanstvenem posvetu z naslovom Človekove pravice in temeljne svoboščine: Za vse čase!, v Škofji Loki, decembra 2016; Momčilo Mitrović, *Srpska nacionalna čast pred zakonom 1945.*, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd 2007; Dr. Marjan Mehle, »O vlogi vojaških in narodnih sodišč ter sodišča slovenske narodne časti«, *Slovenski poročevalec*, 20. julij 1945, št. 78, str. 3.

8 Arhiv Republike Slovenije, SI AS 1589 III, Centralni komite Zveze komunistov Slovenije, 1945–1990, Zapisnik seje 7. marca 1945 (št. 18058–18062).

9 Darinka Drnovšek, *Zapisniki politbiroja CK KPS/ZKS 1945–1954*, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 2000, str. 27.

10 Prav tam, str. 33.

11 Uradni list SNOS in NVS, št. 7/1945.

je Javno tožilstvo Slovenije, vodil ga je major Jernej Stante, sporočilo, da je smisel zakona »*izključiti iz javnega življenja in vzeti narodno čast onemu, ki je žalil to kolektivno svetinjo; zapleniti v korist države narodno premoženje, pridobljeno z izdajstvom; prisiliti na delo v korist narodne skupnosti one, ki so parazitsko in izdajalsko živeli na korist svojega naroda*«. Zakon je vsem Slovencem nalagal sodelovanje pri moralni obnovi in zavarovanju pridobitev narodnoosvobodilnega boja, zato kazniva dejanja tudi niso zastarala: »*Pridobitve osvobodilne borbe morajo biti očuvane za vselej in sramotno sodelovanje z okupatorjem ne more biti odpustljivo, razen v kolikor se je storilec po izvršenju kaznivega dejanja trudil, da z aktivno udeležbo v narodnoosvobodilnem gibanju doprinese vse za ustvaritev ciljev narodnoosvobodilne borbe.*«[12]

Dva dni po ustanovitvi sodišča narodne časti, 7. junija, je o tem ter o organizaciji in nalogah sodišča poročal *Slovenski poročevalec*. Bralce je seznanil, da je bilo sodišče narodne časti organizirano po »*načinu slovenskih narodnih sodišč. Vanj je lahko imenovan vsak Slovenec z neomadeževano preteklostjo in ni nujno, da je pravnik. Tako je zagotovljeno, da bo tudi pri sodišču narodne časti prišla do izraza ljudska volja, iz katere je zrasla naša narodna oblast in naša svoboda, ljudska volja, proti kateri so prvenstveno naperjeni vsi prestopki in zločini proti slovenski narodni časti*«. Dolžnost vseh Slovencev je bila, tako *Slovenski poročevalec*, da sodelujejo s sodiščem narodne časti: »*Kakor povsod, je tudi tu potrebna najširša ljudska iniciativa. Odkrivati in sodišču prijavljati vse prestopke in zločine zoper slovensko narodno čast je danes dolžnost slehernega poštenega Slovenca, ki mu je mar svoboda in boljša bodočnost našega naroda in ki spoštuje žrtve, ki so za to svobodo padle.*«[13]

12 »Sodišče narodne časti bo v bližnjih dneh pričelo z delom«, *Ljudska pravica*, 21. junij 1945, št. 50, str. 3.

13 »Kaznovanje zločinov in prestopkov zoper slovensko narodno čast«,

Ob razglasitvi Zsnč 9. junija je predsednik Predsedstva SNOS-a Josip Vidmar poudaril, da so Slovenci časten narod, in o narodni časti povedal, da se »*izraža v zvestobi vseh članov naroda do skupne stvari (narodnosti, domovine in narodne zgodovine); narodna sramota pa so strahopetnost, mlačnost, nezanesljivost in izdajstvo; v NOB se je slovenski narod boril za biti ali ne biti; danes ne govorimo o izdajalcih, temveč o tistih, ki so se iz tega boja izločili sami, se zaradi osebne koristi poniževali pred okupatorjem, hlapčevali, delali usluge ali jim koristili; ves narod mora zato sodelovati pri stvari moralnega čiščenja, da bo izbrisana ta sramota*«. In nadaljeval: »*Naš narod je kot celota prestal zgodovinsko preizkušnjo s častjo in slavo. Niso je pa prebili tako vsi posamezniki našega občestva. Pravilno in vzgojno, moško je, človeška dolžnost je, ugotoviti to nezadostnost posameznikov, jih pred obličjem naroda kaznovati, ter jih s tem do nadaljnjega izločiti iz naše častne skupnosti.*« Dejansko so se izločili sami, s tem, ko so sodelovali z okupatorjem. Zato je poudaril: »*Naj tedaj ostanejo izločeni.*«[14]

Po Zsnč so bila zločin oziroma prestopek zoper slovensko narodno čast »*vsa namerno izvršena dejanja, ki jih sicer ni mogoče označiti za veleizdajo ali za pomoč okupatorju pri izvrševanju vojnih zločinov, ki pa so škodila ali bi utegnila škodovati ugledu in časti slovenskega naroda in njegovi odpornosti*«. Zakon je določal naslednje kriterije, po katerih je sodišče presojalo, ali je bilo določeno dejanje zločin ali prestopek: »*Po stopnji krivdne odgovornosti, po teži oškodovanja narodne časti, po teži posledic, ki jih je dejanje imelo, in po nevarnosti obtoženca.*«[15] Sodišče slovenske narodne časti je tako sodilo tistim, ki so med vojno politično, propagandno, kulturno, umetniško, gospodarsko, pravno ali upravno sodelovali z okupatorji in »domačimi izdajalci«; tistim, ki so bili leta 1941 na odgovornih položajih in so

Slovenski poročevalec, 7. junij 1945, št. 40, str. 4.

14 Josip Vidmar, »O narodni časti«, *Ljudska pravica*, 8. junij 1945, št. 38, str. 1.

15 Uradni list SNOS in NVS, št. 7/1945.

prispevali h kapitulaciji in k porazu Kraljevine Jugoslavije, ter tistim, ki so bili v prijateljskih stikih s pripadniki okupacijskih vojsk in oblasti.

Za navedena dejanja je zakon predpisal naslednje kazni: izgubo narodne časti, lahko ali težko prisilno delo ter popolno ali delno zaplembo premoženja v korist države. Sodišče narodne časti je moralo vsem obsojenim kot redno kazen izreči kazen izgube narodne časti, in sicer za določen čas ali trajno. Kazen izgube narodne časti je za obsojene pomenila »*izključitev od javnega udejstvovanja, izgubo pravice do javnih služb, poklicev in dostojanstev, izgubo vseh državljanskih in političnih pravic*«.[16] Kot izhaja iz navodila predsednikom senatov sodišča narodne časti z dne 19. julija 1945, so morali ti o izrečeni kazni izgube narodne časti obvezno obvestiti krajevni oziroma mestni narodnoosvobodilni odbor, kjer je imel obsojeni stalno bivališče in zaposlitev. To je bilo pomembno zaradi »*pravilnega vodstva volilnih imenikov*«.[17] Podlaga za takšno ravnanje je bil odlok Predsedstva SNOS-a glede volitev v narodnoosvobodilne odbore z dne 30. junija 1945, ki je med drugim določal: »*Volilne pravice tudi nimajo narodni izdajalci, to so aktivni belogardisti, plavogardisti, domobranci, kulturbundovci, gestapovci in tisti, ki so se pregrešili zoper slovensko narodno čast.*«[18] Kazen izgube narodne časti je namreč pomenila izgubo volilne pravice, kar je olajšalo čiščenje volilnih imenikov pred volitvami v narodnoosvobodilne odbore avgusta in v ustavodajno skupščino novembra 1945.

16 Prav tam.

17 Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), SI PAM/0721, Sodišče narodne časti Maribor (dalje PAM 0721), šk. 18/1.

18 Odlok o izpremembah in dopolnitvah odloka o razpisu volitev v narodnoosvobodilne odbore, sprejetega dne 19. II. 1944 na I. zasedanju SNOS-a in odloka Predsedstva SNOS-a o razpisu volitev v krajevne narodnoosvobodilne odbore in okrajne narodnoosvobodilne skupščine z dne 1. III. 1944 (Uradni list SNOS in NVS, št. 15/1945).

Poleg kazni izgube narodne časti je lahko sodišče obsojenim izreklo tudi kazen prisilnega dela za največ deset let in kazen popolne ali delne zaplembe premoženja. Kazen težkega prisilnega dela in popolne zaplembe premoženja je smelo sodišče izreči samo, kadar je ugotovilo, da gre za težje kaznivo dejanje, tj. za zločin. Na podlagi sodb sodišča narodne časti je bilo zaplenjenega veliko premoženja, kar je olajšalo delo pri poznejši nacionalizaciji premoženja.

Za Slovenijo je bilo ustanovljeno eno sodišče narodne časti. Sestavljali so ga predsednik, tajnik, člani (predsedniki senatov, sodniki porotniki) in tajniki senatov.[19] Vse je s posebnimi odloki imenovalo Predsedstvo SNOS-a. Tako je bil 13. junija 1945 za predsednika Sodišča slovenske narodne časti postavljen nekdanji sodnik Okrožnega sodišča v Ljubljani Alojzij Žigon, za tajnika pa Jože Černe, referent za pravosodje pri narodnoosvobodilnem odboru Novo mesto. Takrat so bili imenovani tudi prvi člani in tajniki sodišča.[20] Preostale člane in tajnike sodišča narodne časti je Predsedstvo SNOS-a imenovalo 29. junija,[21] 13. julija[22] in 20. julija 1945.[23]

Žigon je prisegel 28. junija pred Predsedstvom SNOS-a. Na slovesni zaprisegi predsednika Sodišča slovenske narodne časti so bili prisotni predsednik in tajnik SNOS-a Josip Vidmar in France Lubej, podpredsednik slovenske vlade dr. Marjan Brecelj, minister za pravosodje dr. Jože Pokorn in tajnik sodišča narodne časti Jože Černe.[24] Pred začetkom dela na sodišču so morali priseči tudi predsedniki, člani in tajniki senatov sodišča

19 Uradni list SNOS in NVS, št. 7/1945; PAM, PAM 0721, šk. 18/1.
20 Uradni list SNOS in NVS, št. 9/1945.
21 Uradni list SNOS in NVS, št. 13/1945.
22 Uradni list SNOS in NVS, št. 17/1945.
23 Uradni list SNOS in NVS, št. 19/1945.
24 »Predsednik sodišča slovenske narodne časti danes zaprisegel«, *Ljudska pravica*, 28. junij 1945, št. 56, str. 2.

narodne časti. Tako so v Mariboru konec junija, v prisotnosti predsednika in tajnika sodišča, Žigona in Černeta, ter javnega tožilca za mariborsko okrožje Jožeta Pavličiča, prisegli sodniki Avgust Habermuth, dr. Emil Korbar in Miloš Senica: »*Prisegam pri časti svojega naroda, da bom zvesto služil narodu in da bom sodil zakonito in nepristransko, varujoč in braneč pridobitve narodnoosvobodilne borbe.*«[25]

Sedež Sodišča slovenske narodne časti je bil v sodni palači v Ljubljani, posamezni petčlanski senati pa so zasedali v Ljubljani, Kranju, Novem mestu, Celju, Mariboru, na Ptuju in v Murski Soboti. Vsak senat sodišča je bil izbran posebej, dodeljen mu je bil tajnik, ki je bil običajno pripravnik pravniškega poklica.[26] Pravniki so bili tudi predsedniki senatov, nasprotno pa lahko na podlagi uradnih objav[27] ugotovimo, da so bili za člane senatov imenovani večinoma kmetje, delavci in obrtniki, torej osebe brez pravne izobrazbe in znanja.

Na podlagi Kidričevega navodila z začetka junija je bilo ustanavljanje Sodišča slovenske narodne časti propagandno zelo dobro podprto, saj je bila javnost ‚zasuta' s pisanjem o narodni časti, narodnem izdajstvu in o tem, kakšno kazen si zaslužijo tisti, ki so (naj bi) sodelovali z okupatorji proti slovenskemu narodu. V različnih časopisih so bili objavljeni članki o odgovornosti posameznikov in pozivi ljudem, naj pomagajo pri odkrivanju »*narodnih izdajalcev in zločincev*«. Tako so lahko bralci ob sprejemu Zsnč v *Slovenskem poročevalcu* brali: »*Nasprotno pa so v tej najtežji dobi našega naroda nastopili ljudje, ki jim ni bilo nikdar mar lastnega naroda in njegovih koristi, ljudje, ki so vedno živeli samo zase in za svoje osebne interese. /.../ Ti ljudje brez vsakega ponosa, samozavesti in narodnega čuta so v*

25 PAM, PAM 0721, šk. 18/1, Zapisnik o zaprisegi sodnikov sodišča slov. narodne časti.

26 Uradni list SNOS in NVS, št. 7/1945; PAM, PAM 0721, šk. 18/1.

27 Uradni list SNOS in NVS, št. 7/1945, 9/1945, 13/1945, 17/1945, 19/1945.

tistem trenutku kot pravi hlapci in strahopetci še poslednjič pljunili na svojo nacionalno čast in se začeli udinjati okupatorju, /.../ mu pomagali sejati mržnjo med jugoslovanskimi narodi, služili so njegovemu državnemu stroju in mu delali najrazličnejše druge usluge.« Na ta način so »*omadeževali svojo narodno čast, ki je tedaj od slehernega poštenega Slovenca zahtevala, da vse svoje sile stavi na razpolago domovini in borbi za njeno dokončno svobodo*«. Zato jih je bilo treba kaznovati, ker »*na noben način naše ljudstvo ne more dovoliti, da bi se nekaznovano vključili v novo narodno in državno skupnost ter uživali enake pravice tudi oni, ki so s svojimi dejanji oškodovali in osramotili slovenski narod*«. Na koncu je sledil poziv Slovencem, naj pomagajo pri odkrivanju zločinov in prestopkov proti slovenski narodni časti: »*Da pa bo moglo sodišče slovenske narodne časti čim uspešneje in čim hitreje izvrševati svoje naloge, je dolžnost slehernega posameznika in vsega našega ljudstva, da z njim sodeluje. Kakor povsod, je tudi tu potrebna najširša ljudska iniciativa. Odkrivati in sodišču prijavljati vse prestopke in zločine zoper slovensko narodno čast je danes dolžnost slehernega poštenega Slovenca, ki mu je mar svoboda in boljša bodočnost našega naroda in ki spoštuje žrtve, ki so za to svobodo padle.*«[28]

Ljudje, ki so se pregrešili zoper narodno čast, so morali po prepričanju javnega tožilstva odgovarjati »*za svoja nečloveška dejanja, za napad na življenje slovenskega naroda, na človeško civilizacijo in na ideale demokracije*«. Le tako naj bi bila pravično in zasluženo kaznovana »*zločinska svojat, ki je v času naše največje preizkušnje v zgodovini izživljala svoje nizke instinkte in pognala na morišča in v taborišča najboljše slovenske može in žene*«.[29]

28 »Kaznovanje zločinov in prestopkov zoper slovensko narodno čast«, *Slovenski poročevalec*, 7. junij 1945, št. 40, str. 4.

29 »Krvniki slovenskega naroda pred sodiščem«, *Ljudska pravica*, 14. junij 1945, št. 44, str. 2.

O odgovornosti pa takole: »*Gre za odgovornost tistih propadlih judeževskih duš, ki so se prodale okupatorju in postale kasneje njegovi najtesnejši psi – gonjači, organizatorji in podpihovalci bratomornega klanja ter povzročitelji neštetih nesreč in zločinstev. Gre za odgovornost vseh tistih, ki so se kakor koli pregrešili proti slovenski narodni časti. Njihova odgovornost je velika in krivda neizmerna. /.../ Z lažjo in podlimi igrami so skušali zapeljevati naš narod in ga pahniti v pogubo. Na njih leži odgovornost za vse tiste zapeljane Slovence, ki so padli kot Rupnikovi in Hitlerjevi vojaki. Na njih leži odgovornost za vse tiste slovenske družine, ki so jih zapeljali, da so zapustile svoje domove. Na njih leži odgovornost za vse tiste, ki se še kot Kajni klatijo po gozdovih. Naš narod pozna te judeže in njihova imena. Kakor se oni niso ustrašili nobenega sredstva v borbi proti svojemu narodu, tako se tudi naš narod ne bo prav nič obotavljal zahtevati odgovora od njih in jih trdo kaznovati.*«[30]

Avtorji prispevkov, na primer Boris Kidrič, Josip Vidmar in slovensko javno tožilstvo, ki ga je vodil Stante, so pozivali Slovence, naj pomagajo pri kaznovanju »zločincev«. Vidmar je že ob sprejetju zakona zapisal: »*Toda, kakor je pri vseh naših nalogah njih izvršitev ne samo stvar oblasti, temveč zadeva vse naše skupnosti, tako je tudi pri stvari moralnega čiščenja. Vsa naša javnost, ves narod mora sodelovati pri njem. Samo tako bo mogoče izbrisati med nami vso sramoto.*«[31] Podobno je razmišljal nekaj dni pozneje Stante: »*Sleherni Slovenec je dolžan, da sodeluje pri tem zdravem čiščenju slovenskega narodnega telesa. /.../ Sodišče slovenske narodne časti bo nastopilo v bližnjih dneh svojo strogo, toda pravično sodbo. Sam narod bo sodil one, ki so omadeževali njegovo čast.*« Ljudi je pozval, naj pošljejo poročila o prestopkih in zločinih pristojnemu javnemu tožilcu: »*Poročila in obvestila naj bodo strogo objektivna in naj vsebujejo tudi*

30 »Odgovornost«, *Ljudska pravica*, 12. junij 1945, št. 42, str. 2.

31 Josip Vidmar, »O narodni časti«, *Ljudska pravica*, 8. junij 1945, št. 38, str. 1.

imena prič in navedbe o drugačnih dokazilih.«[32] Javni tožilec za mariborsko okrožje Jože Pavličič pa je ob predstavitvi Zsnč zapisal: »*Dolžnost slehernega poštenega Slovenca je, da pomaga našim oblastem prečistiti naše vrste, izločiti iz našega javnega življenja vse, kar je gnilo in škodljivo. /…/ V novi demokratični federativni Jugoslaviji naj bo prostora samo za poštene in zavedne, nevredni in nepošteni pa naj bodo ponižani in izobčeni iz našega javnega življenja.*«[33]

Pozornosti časnikov so bili deležni tudi predsedniki in člani senatov ter tajniki sodišča narodne časti: »*Vi, sodniki, sodite zdaj tem propalicam. Vi sodite zdaj v imenu naroda, ki je pod njihovim nožem krvavel iz vseh žil, vi sodite v imenu vseh naših izmučenih in pobitih ljudi, v imenu porušenih domov in vasi, v imenu solza in neskončnega trpljenja. /.../ Samo ena pravičnost je, in to je narodova. Samo ena sodba je, in to je narodova sodba. Sodite in obsodite jih tako, kakor jih je narod za to obsodil: ‚Saj to niso več ljudje, to so zveri.' Naš narod sodi trdo in neizprosno. Trdo in neizprosno sodi, ker sodi hkrati vsenarodno izdajstvo, vse svoje sovražnike, vse biriče in rablje, ki so ga držali v sužnosti in mu pili kri, vse do Prešernovih časov nazaj.*«[34]

Prvi procesi so se pred Sodiščem slovenske narodne časti začeli 4. julija 1945, in sicer v Ljubljani in Mariboru, drugod nekaj dni pozneje. Pred prvimi procesi je predsednik sodišča Žigon poslal predsednikom senatov navodila o organizaciji in načinu dela sodišča. V navodilu z dne 28. junija 1945 je med drugim zapisal: »*Delo, katero imamo opraviti, naj ima značaj udarnega dela. Završeno mora biti v najkrajšem času. – S tem ni rečeno, da se naj prenaglimo, ampak da napnemo vse sile, da izkoristimo čas, ki nam je dan na razpolago, v čim večji meri, tako*

32 »Sodišče narodne časti bo v bližnjih dneh pričelo z delom«, *Ljudska pravica*, 21. junij 1945, št. 50, str. 3.

33 J. P., »Sodišče slovenske narodne časti«, *Vestnik mariborskega okrožja* (dalje *Vestnik*), 21. junij 1945, št. 13, str. 5.

34 »Kazen«, *Ljudska pravica*, 23. junij 1945, št. 52, str. 1.

da pride oddih šele po dovršitvi vseh slučajev, ki nam pripadejo v delo.« Poleg tega, da so morali biti postopki pred sodiščem izpeljani čim hitreje, je posebej opozoril na to, kako pomembni in občutljivi so ti procesi: »*Stvar sama je take narave, da mora biti čimprej spravljena z dnevnega reda, ker silijo v to druge nič manj važne naloge kot npr. ureditev rednih sodišč in vpeljava normalnega zakonitega stanja.*« Zato je pozval sodnike, da razpisujejo razprave »*na čimkrajši čas in naj se zmore dnevno čimveč dela*«. Morebitne ovire, ki bi nastale pri delu, kot na primer zbiranje dokazov, »*naj se opravijo v lastni inicijativnosti*«.[35]

Sodišče slovenske narodne časti je sodilo tistim, ki so bili (naj bi bili) med vojno člani ali funkcionarji različnih političnih in drugih okupatorjevih organizacij, npr. Kulturbunda, Štajerske domovinske zveze, Koroške ljudske zveze, nacistične, fašistične in »njilaške« stranke, policij, gestapa, ter tistim, ki so sodelovali v nemški vojski ter drugih vojaških ali polvojaških nacističnih formacijah (npr. *Wehrmannschaft*, *Volkssturm*). Dalje tistim, ki so (naj bi) sodelovali s t. i. belo in plavo gardo ter pripadniki Slovenskega domobranstva; tistim, ki so (naj bi) poveličevali nemško vojsko in njene dosežke ter sramotili partizansko vojsko in narodnoosvobodilni boj, se udeleževali hajk proti partizanom, nemškim oblastem ovajali zavedne Slovence in se okoriščali s premoženjem izseljenih Slovencev. Pred sodiščem so se znašli tudi tisti, ki so bili zaposleni v okupatorjevih gospodarskih objektih in ki so zbirali hrano in obleko za nemške vojake. Sodišče je ženskam sodilo zato, ker so (naj bi) imele prijateljske in intimne stike s pripadniki okupatorskih vojsk, »bele garde« in Slovenskega domobranstva. Obsojeni so bili tudi tisti, ki so (naj bi) širili fašistično, nacistično, »belogardistično« in domobransko propagando.[36]

35 PAM, PAM 0721, šk. 18/l.

36 PAM, PAM 0721; SI_PAM/0722, Sodišče narode časti Ptuj; PAM, SI_PAM/0719, Sodišče narodne časti Murska Sobota (dalje PAM 0719); ZAC, SI ZAC 0727, Sodišče slovenske narodne časti, senat v Celju, 1945;

Razprave so bile javne. V Mariboru so potekale v Kazinski dvorani Slovenskega narodnega gledališča, ljudje pa so jih lahko spremljali kar na Slomškovem trgu, saj so bili tam postavljeni zvočniki. Kot je zapisal *Vestnik mariborskega okrožja*, je razprave 5. julija poslušala množica ljudi, ki »*z zadoščenjem komentira potek razprav in odobrava obsodbe, ki so jih deležni vsi izdajalci in sovražni elementi, ki so sodelovali z okupatorjem in poteptali svojo osebno in narodno čast*«.[37]

V obdobju delovanja sodišča narodne časti so časniki poročali o posameznih razpravah. Večinoma so objavili imena obsojenih, opisali dejanja, ki so (naj bi) jih zagrešili, ter kazni, ki jih je izreklo sodišče narodne časti.[38] Včasih so komentirali potek razprav ali izrečene sodbe in kazni. Tako je *Vestnik mariborskega okrožja* ob prvi razpravi v Mariboru zapisal, da se je ta začela ob 14. uri, sodišče pa je obsodilo deset oseb zaradi članstva v Štajerski domovinski zvezi. Njihovi zagovori so bili »*kaj primitivni*« in so po mnenju časnika pokazali, da obsojeni niso imeli »*pravega čuta za čast*«.[39] Dne 12. julija je mariborski senat sodil več osebam zaradi članstva v Kulturbundu. Beremo, da zagovor, da kdo ni vedel, kakšna organizacija je Kulturbund,

ZAL, SI ZAL LJU 712, Sodišče slovenske narodne časti, senat v Ljubljani; ZAL, SI ZAL LJU 712, Sodišče slovenske narodne časti, senat v Kranju.

37 »Razprave sodišča narodne časti«, *Vestnik*, 5. julij 1945, št. 19, str. 1.

38 Prim. »Če ne bi bili mi, bi bili drugi, še hujši …«, *Vestnik*, 5. julij 1945, št. 19, str. 1; »Narod sodi«, *Vestnik*, 10. julij 1945, št. 21, str. 2; »Ali se morajo zdaj res vsi Slovenci obesiti«, *Vestnik*, 10. julij 1945, št. 21, str. 2; »Gledališki igralci pred sodiščem za slovensko narodno čast«, *Vestnik*, 10. julij 1945, št. 21, str. 2; »Narod sodi«, *Vestnik*, 12. julij 1945, št. 22, str. 2; »Narod sodi«, *Vestnik*, 17. julij 1945, št. 24, str. 3; »Razprava proti kulturbundovcem pred Sodiščem slovenske narodne časti v Mariboru dne 17. julija 1945«, *Vestnik*, 19. julij 1945, št. 25, str. 3; »Narod sodi«, *Vestnik*, 31. julij 1945, št. 30, str. 3.

39 »Če ne bi bili mi, bi bili drugi, še hujši …«, *Vestnik*, 5. julij 1945, št. 19, str. 1.

ni bil sprejemljiv. Že leta 1941 je bilo namreč popolnoma jasno, da je ta »*organizacija fašistična in protislovenska. Prostovoljno članstvo v tej organizaciji – drugega članstva kot prostovoljnega niti ni bilo – pomeni očitno izdajo slovenskega naroda*«.[40]

Ko sta bila sredi julija pred murskosoboškim senatom sodišča narodne časti na poslovanju v Gornji Radgoni obsojena »*najhujša zatiralca Slovencev*«, gostilničarka in posestnica Frančiška Perger[41] ter zdravnik dr. Franc Breznik,[42] so lahko bralci prebrali naslednji komentar: »*Slovenski narod v tukajšnjem okraju pa je s to pravično obsodbo vseh zločincev dobil zadoščenje, da njih žrtve niso bile zaman in da je za vse izdajalce določena neusmiljena, a pravična kazen.*«[43]

Murskosoboški senat sodišča narodne časti je 24. avgusta v Lendavi sodil tudi predvojnemu poslancu dr. Francu Klaru, in sicer zaradi »*hlapčevskega sodelovanja z okupatorjem*«. Izrekel mu je petnajst let izgube narodne časti, šest let težkega

40 »Narod sodi«, *Vestnik*, 14. julij 1945, št. 23, str. 2.

41 Pergerjeva je bila obsojena na petnajst let izgube narodne časti, pet let lahkega prisilnega dela in na zaplembo vsega premoženja, z izjemo stanovanja z dvema sobama, kuhinjo ter dveh oralov zemlje, »*kar pa oboje pripada po njeni smrti državi*«. Obsojena je bila, da je med vojno v svoji gostilni v Sv. Juriju ob Ščavnici »*s posebno vnemo stregla predstavnikom okupatorskih oblasti in v taki meri, da je bilo v njenem gostilničarskem obratu shajališče vseh okupatorjevih predstavnikov*« (PAM, PAM 0719, šk. 2/13, Snč 24/45).

42 Breznika je sodišče v odsotnosti obsodilo na trajno izgubo narodne časti, pet let težkega prisilnega dela in zaplembo treh četrtin njegovega premoženja. Obsojen je bil, ker se ni odzval pozivu OF, da bi »*sodeloval pri narodnoosvobodilnem gibanju, temveč je rajši dal prednost službi pri okupatorju, kakor bi koristil svojemu narodu*« (PAM, PAM 0719, šk. 2/5, Snč 16/45).

43 »Obsojeni zločinci zoper slovensko narodno čast«, *Vestnik*, 28. julij 1945, št. 29, str. 2.

prisilnega dela in popolno zaplembo premoženja.[44] V *Vestniku mariborskega okrožja* so mu očitali, da bi moral kot predvojni poslanec s »*svojim vzgledom pokazati slovenskemu narodu pravo pot ter se postaviti na stran preganjanih slovenskih množic, se je hlapčevsko poklonil okupatorju in se mu vdinjal. Vse to si lahko razlagamo samo na ta način, da mu ni manjkal samo vsak občutek za narodno čast, ampak da je dr. Klar človek, ki mu je le do lastnih koristi*«. Razprava je pokazala, da je »*brezčuten aristokrat*«, ki je za opravljeno delo kmetom računal »*v naturalijah*«. Sodbo in izrečeno kazen pa je časnik komentiral takole: »*Njegova obsodba ni bila samo obsodba dr. Klarove osebe, ampak obsodba celotnega predaprilskega političnega sistema. /…/ Ni važno, da je kazen sorazmerno majhna, morda mu jo bo narod oprostil, važno je, da je s tem dobila celotna reakcija moralen udarec in da se ostro loči med ljudmi, ki so se za časa reakcije s službo okupatorju onemogočili za vse življenje, in med ljudmi, ki so ves čas okupacije očuvali svojo, osebno in narodno čast.*«[45]

Tisti, ki so bili pred sodiščem narodne časti obsojeni na prisilno delo, so kazen prestajali v taboriščih, npr. v Kočevju, na Teharjah, v Strnišču pri Ptuju, v Mariboru pa v Bresternici, na Studencih in Teznem. Kakšne so bile razmere v teh in

44 Sodišče ga je spoznalo za krivega, ker je bil med vojno kot naborni zdravnik s činom zastavnika »*član madžarske mobilizacijske komisije*« v Dolnji Lendavi, naj bi pregledoval ljudi in odločal, kdo je sposoben za (madžarsko) vojsko. Kriv je tudi bil, ker je februarja 1942 pisal pismo velikemu županu in ga prosil za sprejem v zdravniško zbornico v Sombotelu. V pismu je navedel, da je bil med okupacijo »*madžarski človek*« in da je večkrat »*izpričal svoje madžarstvo*« ter mu priložil »*prošnjo za priznanje madžarske politične zanesljivosti*« (PAM, PAM 0719, šk. 8/15, Snč 363/45).

45 »Obsodba stare gnile jugoslovanske politike«, *Vestnik*, 28. avgust 1945, št. 42, str. 1.

podobnih taboriščih, je danes znano.[46] Moč propagande pa je pokazal *Vestnik mariborskega okrožja*, ki je 25. avgusta poročal o razmerah in obisku novinarjev v taborišču v Bresternici. V dveh taboriščnih kompleksih je bilo med obiskom novinarjev okoli 500 kaznjencev. Po vojni so popravili barake, uredili poti, napeljali elektriko, kaznjenci so obdelovali zelenjavni vrt, ustanovili so lastne delavnice (mehanično, čevljarsko, krojaško, jermenarsko, mizarsko), v katerih so delali kaznjenci za potrebe taborišča in vojnega območja. Imeli so lastno kuhinjo in pekarno ter svojega taboriščnega zdravnika, ki ni bil »*uradni, legalizirani morilec milijonov sestradanih, oslabelih, za delo nesposobnih in bolnih internirancev. Ne, z resnično demokratičnim duhom prežeti zdravnik v novi Jugoslaviji se zaveda svojega človečanskega poslanstva in vidi v bolnem kaznjencu edino le pomoči potrebnega človeka*«.[47]

Kaznjence so razporejali na delo glede na njihove zdravstvene in telesne sposobnosti. Delali so v taborišču in zunaj njega, na bližnjih kmetijah in državnih posestvih. Gradili so most, ceste in elektrarno. Tisti, ki so opravljali težja dela, so dobili dodatne obroke hrane, kar je časnik komentiral »*kot primer demokratičnosti naj povemo, da dobivajo uprava in stražarji prav tak kruh kakor kaznjenci*«. Svojci so lahko kaznjencem tedensko poslali en paket potrebščin.[48]

Za politično, kulturno in vzgojno delovanje kaznjencev je skrbel politkomisar taborišča. Politične ure so potekale enkrat

46 Prim. Mikola, *Rdeče nasilje*, str. 67–116; Milko Mikola, *Dokumenti in pričevanja o povojnih koncentracijskih taboriščih v Sloveniji*, Ministrstvo za pravosodje, Ljubljana 2007; Milko Mikola, *Dokumenti in pričevanja o povojnih koncentracijskih taboriščih v Sloveniji – II. del*, Študijski center za narodno spravo, Ljubljana 2008.

47 »Kazensko taborišče ni več mučilnica, ampak vzgajališče«, *Vestnik*, 25. avgust 1945, št. 41, str. 1.

48 Prav tam, str. 1, 2.

tedensko, kaznjenci pa so jim sledili »*z velikim, vedno še naraščajočim zanimanjem*«. Na mitingu kaznjencev je uprava taborišča razglasila imena amnestirancev. Nekateri naj bi bili nad razmerami v taborišču tako navdušeni, da so »*tudi po amnestiji hoteli še dalje ostati v taborišču*«.[49]

Sodišče slovenske narodne časti je bilo ukinjeno z *Zakonom o ukinitvi sodišča slovenske narodne časti*, ki ga je sprejelo Predsedstvo SNOS-a 24. avgusta 1945. Istočasno je bil objavljen tudi *Ukaz o pomilostitvi oseb, obsojenih po zakonu o kaznovanju zločinov in prestopkov zoper slovensko narodno čast*. Oba predpisa sta bila uradno objavljena dan pozneje.[50] Na podlagi omenjenega ukaza je bila vsem, ki so bili do dneva njegove objave obsojeni po Zsnč, v celoti odpuščena kazen lahkega ali težkega prisilnega dela. Pravne posledice kazni izgube narodne časti so bile omejene na izgubo političnih in državljanskih pravic. Kazen zaplembe premoženja je ostala v veljavi. Nerešene primere so po ukinitvi sodišča obravnavala pristojna okrožna sodišča, in sicer po *Zakonu o kaznivih dejanjih zoper narod in državo*.

Po oceni javnega tožilca, ki ni dokončna, je Sodišče slovenske narodne časti v slabih dveh mesecih delovanja obravnavalo skupaj okoli 3000 primerov.[51] Zaključno poročilo o poslovanju Sodišča slovenske narodne časti namreč ni na razpolago, ohranjena so le zaključna poročila za senate, ki so poslovali v Mariboru, Murski Soboti in na Ptuju.[52]

49 Prav tam.

50 Uradni list SNOS in NVS, št. 29/1945.

51 Mikola, Rdeče nasilje, str. 295.

52 PAM, PAM 0721, šk. 18/1; PAM 0719, šk. 11/13; PAM 0722, šk. 5/3.

Court of the Slovenian National Honour: Propaganda

Summary

At the beginning of June 1945, the Court of the Slovenian National Honour was established. It put to trial those who were co-operating with occupiers and "domestic traitors" politically, in propaganda, culturally, artistically, economically, legally, or administratively during the war; those who were in important positions in 1941 and contributed to the capitulation and the defeat of the Kingdom of Yugoslavia; and those who were in friendly relations with members of the occupiers' armies and authorities. It pronounced the following sentences: loss of national honour (every convicted person had to be sentenced to this), light or heavy forced labour, and complete or partial confiscation of property for the benefit of the state.

In Slovenia, one court of national honour was established—its headquarters were in Ljubljana. It consisted of a president, a secretary, members (senate presidents, lay judges), and senate secretaries. Senates with five members had sessions in Ljubljana, Kranj, Novo mesto, Celje, Maribor, Ptuj, and Murska Sobota.

The process of establishing the Court of the Slovenian National Honour was supported by extensive propaganda—the public was "flooded" with writings on national honour, national treason, and the kinds of sentences that were supposed to be appropriate for those who (allegedly) worked with occupiers against the Slovenian nation. Various newspapers published articles on the responsibility of individuals as well as appeals to the people, calling them to help reveal "national traitors" and "criminals". The

newspapers informed the readers of the duty of all Slovenians to co-operate with the court of national honour.

The first trials in the Court of the Slovenian National Honour began on July 4. The debates were public and were also covered by the newspapers. In most cases, names of the convicted were published, their supposed crimes and the sentences passed by the court of national honour were described. The newspapers sometimes commented on the debates or the judgements and sentences.

The Court of the Slovenian National Honour was abolished on August 24, 1945 with a special law. At the same time, everyone who was sentenced due to offenses of Slovenian national honour until that day was pardoned. The legal consequences for losing national honour became limited to loss of political and civil rights. The sentence of confiscation of property remained.

The work of the court of national honour was significant for the authorites due to the sentences that it passed. The sentence of loss of national honour also meant the loss of the right to vote; this eased the process of cleaning electoral registers before the elections in the summer and November 1945. The sentence of confiscation of property eased the process of nationalisation.